

Є.О. Мірошніченко,
суддя першого кваліфікаційного класу у відставці

S u m m a r y

The author proposes ways of elimination of defects in laws and practice associated with rendering decision

Актуальні питання постановлення вироку

Найважливішим актом правосуддя є вирок, оскільки лише при його постановленні вирішується питання про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні злочину. Складання (написання) вироку є непростим процесом, особливо для суддів, уперше призначених на ці посади. Він потребує певних практичних навиків, ґрунтовного підходу судді до розв'язання питань, пов'язаних з аналізом доказів, їх оцінкою, кваліфікацією діяння тощо.

Згідно зі ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

При складанні вироку суддям належить керуватися нормами Конституції, положеннями гл. 28 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК), рекомендаціями постанови Пленуму Верховного Суду України від 29 червня 1990 р. № 5 «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» (зі змінами станом на 30 травня 2008 р.), іншими постановами, роз'ясненнями та матеріалами судової практики Верховного Суду України, а також науково-методичною літературою. Відповідно до вимог ст. 332 КПК суд, розв'язавши питання, що підлягають вирішенню в нарадчій кімнаті, складає вирок, який має містити три частини — вступну, мотивувальну і резолютивну.

У **вступній частині вироку**, зокрема, зазначаються: назва суду, який постановляє вирок, місце і час його постановлення, склад суду, секретар, учасники судового розгляду, перекладач, якщо він брав участь у судовому засіданні, прізвище, ім'я та по батькові підсудного, рік, місяць, день його народження, місце народження й місце проживання, заняття, освіта, сімейний стан та інші відомості про особу підсудного і кримінальний закон, що передбачає злочин, у вчиненні якого обвинувачується підсудний (ст. 333 КПК). Про інші відомості стосовно особи підсудного, які належить зазначити, у законодавчій нормі, не йдеться, однак констатується, що це такі відомості, які мають значення для справи. Не уточнюються ці відомості й у ч. 1 ст. 286 КПК, відповідно до якої на суд покладено обов'язок встановлення особи підсудного у підготовчій частині судового розгляду справи. У цій статті також без будь-якого пояснення зазначені «інші потрібні дані, що стосуються його особи». Відповідь на деякі з цих питань знаходимо у п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» (із змінами станом

на 12 червня 2009 р.). Так, суд має з'ясувати стан здоров'я підсудного, його поведінку до вчинення злочину (як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання), минуле (зокрема, наявність не знятих чи не погашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), матеріальний стан тощо. Цей перелік даних про особу підсудного не є вичерпним і може бути продовжений. Наприклад, з'ясовуються національність підсудного, його громадянство, місце реєстрації, звернення до державної служби працевлаштування (за умови його працездатності), проходження військової служби, участь у бойових діях, державні нагороди, наявність військових чи спеціальних звань, участь у ліквідації наслідків катастрофи на Чорнобильській електростанції або інших аварій, чи мало місце звільнення зазначеної особи від кримінальної відповідальності або від покарання та його відбування, зокрема на підставі закону України про амністію, або помилування (розділи IX, XI Кримінального кодексу України; далі — КК), інші необхідні дані, що стосуються цієї особи, з огляду на конкретні обставини справи (а стосовно неповнолітнього з'ясовуються додаткові дані, передбачені розділами XV КК та VIII КПК).

Обставини щодо особи підсудного разом з іншими обставинами підлягають доказуванню (ст. 64 КПК), оскільки вони є складовою загальних засад призначення покарання і підлягають врахуванню при його призначенні (ст. 65 КК). На нашу думку, у вступній частині вироку доцільно зазначати виключно анкетні відомості про особу підсудного, тобто прізвище, ім'я та по батькові, рік, місяць і день народження, місце народження і проживання, рід заняття, освіту, сімейний стан, відомості про наявність чи відсутність судимостей. Що ж стосується інших даних про особу підсудного, то їх краще наводити у мотивувальній частині вироку при мотивуванні призначення покарання. Встановлення анкетних даних має бути здійснено на підставі документів та інших матеріалів справи і проведено із забезпеченням беззаперечних результатів.

Складання (написання) вироку є непростим процесом, який потребує певних практичних навиків, ґрунтовного підходу судді до розв'язання питань, пов'язаних з аналізом доказів, їх оцінкою, кваліфікацією діяння тощо

Мотивувальна частина вироку (ст. 334 КПК) повинна містити формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення злочину та його наслідків, форми вини і мотивів злочину. Наводяться також обставини, які визначають ступінь тяжкості вчине-

ного злочину, та докази, на яких ґрунтується висновок суду щодо винності чи невинності підсудного із зазначенням мотивів, з яких суд відхиляє інші докази, дані про особу підсудного, обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання; мотиви зміни обвинувачення (якщо є для цього підстави). До формулювання обвинувачення не слід включати обставини, які не мають правового значення, а також змістового навантаження. Вирок має бути написаний в офіційному стилі — діловою мовою з коротким, точним і ясним описом обставин справи (п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку»).

У вступній частині вироку доцільно зазначати виключно анкетні відомості про особу підсудного, тобто прізвище, ім'я та по батькові, рік, місяць і день народження, місце народження і проживання, рід заняття, освіту, сімейний стан, відомості про наявність чи відсутність судимостей. Що ж стосується інших даних про особу підсудного, то їх краще наводити у мотивувальній частині вироку при мотивуванні призначення покарання

Мотивувальна частина обвинувального вироку може бути викладена, наприклад, у такому порядку:

1. Наводяться формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, з чітко визначеними обставинами, за яких був вчинений злочин, і зазначається про відповідність його конкретному складу злочину.

2. Вказується ставлення підсудного до пред'явленого обвинувачення. Стисло подаються його показання й аргументи на свій захист (якщо такі аргументи мали місце).

3. Повідомляється про винність підсудного із зазначенням його ставлення до своєї вини (її визнання чи невизнання ним):

а) «крім повного визнання вини /прізвище, ініціали/ у вчиненні вказаного злочину, його вина також підтверджується такими доказами...»;

б) «крім часткового визнання вини /прізвище, ініціали/ у вчиненні зазначеного злочину, його вина також підтверджується такими доказами...»;

в) «незважаючи на невизнання вини /прізвище, ініціали/ у вчиненні вказаного злочину, його вина підтверджується такими доказами...».

4. Наводиться перелік доказів (кожного окремо), їх найменування та зміст фактичних даних, що містяться в цих доказах. Наприклад:

а) «показаннями потерпілого /прізвище, ініціали/, який підтвердив...»;

б) «даними протоколу огляду місця події (а.с. ...) про те, що...»;

в) «висновком судово-медичної експертизи (а.с. ...) підтверджується, що...»;

г) «свідок (свідки) /прізвище, ініціали/ пояснив (пояснили)...»;

д) «іншими доказами» (за наявності) — їх зміст про обставини, що мають значення для вирішення справи.

5. Перелічуються фактичні дані із зазначенням мотивів, з яких суд відхиляє їх як докази, не погоджується з доводами підсудного на свій захист тощо. Можливі інші варіанти оцінки доказів, коли суд не погоджується з доводами потерпілого, тощо. У разі визнання частини обвинувачення необґрунтованою наводяться для цього підстави.

6. Мотивується кваліфікація злочину, тобто зіставляються ознаки злочинного діяння з ознаками конкретного складу злочину, з формулюванням висновку про їх відповідність.

7. Вказуються (детально, як зазначалося вище) обставини, що характеризують особу підсудного.

8. Визначаються обставини, які пом'якшують покарання, з посиланням на пункт (пункти) ч. 1 ст. 66 КК. Суд може визнати й інші обставини такими, що пом'якшують покарання, хоч вони й не зазначені в ч. 1 цієї статті, за умови, коли ця обставина (обставини) не є кваліфікуючою ознакою складу злочину.

9. Обов'язково зазначаються обставини, які обтяжують покарання, з урахуванням не тільки ч. 1 ст. 67 КК, але й ч. 2 цієї норми.

10. Мотивуються вид і розмір покарання (ч. 2 ст. 334 КПК).

11. Якщо у справі заявлено цивільний позов, зазначаються його сума і складові, наводиться обґрунтування, чи підлягає він задоволенню і в якій сумі, якими доказами підтверджуються позовні вимоги.

Недоречно називати заключну частину вироку резолютивною, як це зробив законодавець, оскільки це призводить до суттєвих помилок на практиці, коли суди формулюють свої основні висновки у справі за допомогою термінів: «присудити», «засудити», «приговорити», «резолютувати», «вирокнути»

При відмові у задоволенні цивільного позову зазначаються відповідні підстави. За відсутності цивільного позову немає потреби вказувати те, що у справі цивільний позов не заявлений, оскільки ця вказівка не має ніякого змістового навантаження. Крім того, відсутня й необхідність мотивувати те, чого немає у конкретній справі.

У статті 334 КПК немає вказівки на необхідність мотивувати рішення про речові докази, судові витрати, залік досудового ув'язнення. Стосовно цих питань існує думка, що у мотивувальній час-

тині вироку (обвинувального і виправдовувального) слід наводити мотиви, які обґрунтовують вирішення питань про речові докази, про інші рішення, що приймаються судом, якщо вони потім формулюватимуться у резолютивній частині вироку¹. Дійсно, відповідно до положень статей 324, 330, 331 КПК суд у мотивувальній частині вироку повинен обґрунтувати своє рішення про речові докази, судові витрати, залік досудового ув'язнення за умови, що з цих питань у сторін існують суперечки. За відсутності суперечок рішення достатньо навести лише у резолютивній частині вироку (ст. 335 КПК). Ця норма закону чітко регламентує весь перелік питань, які суд вказує при постановленні вироку.

Юридично значущі висновки, яких дійшов суд у результаті розгляду конкретної кримінальної справи, мають формулюватися як постановлення, а не резолюція, що в цьому випадку є не підсумковим висновком, а одним із реквізитів документа засвідчувального характеру

Заключна частина вироку об'єктивно обумовлена двома попередніми частинами — вступною і мотивувальною, нерозривно з ними пов'язана та, беззаперечно, з них випливає. Вони є її необхідною передумовою, а всі разом частини утворюють цілісний, глибоко аргументований найважливіший акт правосуддя, що постановлюється іменем України. У зв'язку з цим недоречно й називати заключну частину вироку резолютивною, як це зробив законодавець (ч. 3 ст. 332, ст. 335 КПК), оскільки це призводить до суттєвих помилок на практиці, коли суди формулюють свої основні висновки у справі за допомогою термінів: «присудити», «засудити», «приговорити», «резолютувати», «вирокнути». Для виключення цих недоречностей законодавець зобов'язаний у зазначених вище статтях Кодексу термін «резолютивна» замінити терміном «постановляюча», що повністю відповідатиме характеру і структурі такого важливого акта правосуддя.

Юридично значущі висновки, яких дійшов суд у результаті розгляду конкретної кримінальної справи, мають формулюватися як постановлення, а не резолюція, що в цьому випадку є не підсумковим висновком, а одним із реквізитів документа засвідчувального характеру (наприклад, напис службової особи на заяві, діловий записці тощо)². Термін «постановив» розуміється як висновок суду³, а не порядок його затвердження. Більше

¹ Див.: Маляренко В.Т., Гончаренко В.Г. Кримінально-процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. — К., 2007. — С. 668.

² Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови. — К., 2007. — С. 1209.

³ Див.: Там само. — С. 1083.

того, в законодавстві (зокрема, у статтях 320—322, 324—328, 330, 333, 337, 341, 343, 346 КПК, статтях 70—71, 95 КК) стосовно усіх вироків застосовуються словосполучення, де обов'язково вживається слово «**постановляти**» (наприклад: суди України **постановляють** вирок — ст. 321 КПК; суд видається до нарадчої кімнати для **постановлення** вироку — ст. 320 КПК). Крім того, гл. 28 КПК має назву «Постановлення вироку».

При постановленні виправдувального вироку вживання термінів «присудив», «засудив», «приговорив» є нелогічним, оскільки не узгоджується з нормами КПК

Тут доречно згадати, що в «Уставе уголовного судопроизводства Александра Второго» від 20 листопада 1864 р. зазначається: «Суд постановляет приговор...» (ст. 771); «Постановив приговор...» (ст. 127); «Суд не останавливается постановлением приговора...» (ст. 785); «Отделение третие. Постановление приговора с участием присяжных заседателей» (статті 801—828).

У випадках, коли не встановлено події злочину чи в діянні особи немає складу злочину, а також якщо не доведено участі особи у вчиненні злочину, постановляється виправдувальний вирок (ст. 327 КПК). Як свідчить судова практика, за останні роки збільшилася кількість таких вироків, постановлених судами. Водночас заключна (констатуюча) частина виправдувальних вироків починається по-різному — зі слів «присудив», «засудив» або «приговорив».

Аналогічна ситуація й у Російській Федерації⁴. Застосування таких термінів у виправдувальному вироку навряд чи є вірним. Термін «присудити» означає визнати когось винним, призначити йому певну міру покарання, покарати когось у якийсь спосіб. Цей термін також може означати й представлення особи до нагороди⁵. Однак його не можна застосовувати при вирішенні питання про постановлення виправдувального вироку.

⁴ Див.: Алейніков Г.І. Виправдувальний вирок у кримінальному процесі України. — Херсон, 2007. — С. 125, 151.

⁵ Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови. — К., 2007. — С. 1134.

Термін «засудити» означає встановлення особи якої-небудь міри покарання, тобто визнання вини обвинуваченого і постановлення обвинувального вироку. В іншому розумінні — висловлення невдоволення чіми-небудь вчинками, діями і т. ін.⁶ Невдалим є також застосування терміна «приговорив» при постановленні виправдувального вироку. Слово «приговорить» (рос. мовою) в перекладі українською означає «засудити»⁷. Також може означати «говорити, стверджувати яку-небудь дію»⁸. Водночас виправдання — це не засудження, а навпаки, це вирок суду, в якому визначається невинність підсудного⁹.

Отже, при постановленні виправдувального вироку вживання термінів «присудив», «засудив», «приговорив» є нелогічним, оскільки не узгоджується з нормами КПК. Не можна допускати включення у вирок формулювання, які ставлять під сумнів невинність виправданого (ч. 7 ст. 334 КПК). Якщо підсудному було пред'явлено декілька обвинувачень і деякі з них не були доведені, то у вироку повинно бути зазначено, за якими з них підсудний виправданий, а за якими — засуджений (ч. 7 ст. 335 КПК). І в цих випадках не слід вживати терміни «засудив», «приговорив» або «присудив».

У зв'язку з цим пропонуємо заключну, констатуючу частину будь-якого вироку (обвинувального, виправдувального) починати лише терміном «постановив», а не термінами «присудив», «засудив», «приговорив», «вирокнув», «резолютував» тощо.

Насамкінець зазначимо, у ст. 124 Конституції визначено, що всі судові рішення ухвалюються іменем України. Водночас згідно зі статтями 321 і 333 КПК вирок постановляється ім'ям України. Україна — це держава, а не фізична особа, у неї є назва, а не ім'я, тому неприпустимо визначати її волю терміном «ім'я».

⁶ Див.: Там само. — С. 426.

⁷ Див.: Фрирак В.Б. Російсько-український словник. — К., 2004. — С. 808.

⁸ Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови. — К., 2007. — С. 1113.

⁹ Див.: Там само. — С. 146.